

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Кафедра української та іноземних мов

ПЛАН-КОНСПЕКТ

лекції № 7 з курсу

“УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ“

Тема: «Науковий стиль фахового мовлення».

(для студентів напрямку підготовки «хореографія»)

Науковий стиль

1. Становлення та розвиток наукового стилю.
2. Особливості наукового стилю.
2. Мовні засоби наукового стилю.
3. Текст як основна форма існування наукових знань.

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови

Виникнення і формування наукового стилю як функціонального різновиду загальнолітературної мови багато науковців (І. Білодід, Р. Будагов, В. Виноградов, А. Коваль, В. Русанівський, І. Чередниченко та ін.) вважають зумовленим історичним ходом розвитку процесу пізнання, станом самої науки, еволюцією різних галузей наукових знань, розвитком наукового мислення, різноманітних сфер діяльності людини. Із розвитком науки й техніки, розширенням сфери наукової діяльності, з появою необхідності регулярного спілкування в науковій галузі виникає потреба у використанні певних засобів літературної мови, створенні особливих мовних організацій, які в сукупності відповідали б вимогам комунікації саме у сфері науки. Наука, накопичуючи факти, експериментуючи, аналізуючи й узагальнюючи, фіксує свої результати в окремих поняттях і в системі понять, оскільки змістом наукових повідомлень є опис фактів, предметів і явищ дійсності, їх вивчення, пояснення, формулювання закономірностей і законів.

Періодом найбільш активного розвитку наукового стилю нової української мови можна вважати 20-ті – початок 30-х років ХХ століття. Унормування української наукової термінології на наукових засадах було розпочато в Інституті української наукової мови (ІУНМ) Академії наук, робота якого ґрунтувалася на досягненнях українських лінгвістів, письменників, учених, що об'єднувалися у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. ІУНМ як науково-дослідна установа мав надзвичайне завдання – якнайшвидше розробити наукову мову й термінологію для нагальних потреб молодого української науки, задовольнити термінологічні потреби процесу українського відродження всіх

ділянок громадсько-політичного життя. Одночасно з практичною термінологічною роботою науковці ІУНМ розпочали працювати над теоретичним осмисленням принципів побудови термінологічних систем. Це сприяло піднесенню самої науки, розширенню сфери функціонування української мови і доведенню її універсальності. 20-ті – початок 30-х років характеризувалися значною активністю наукових досліджень: зросла кількість наукових праць у галузі техніки, математики, механіки, машинобудування та ін.; проходили активні дискусії щодо орфографічного, граматичного й лексичного унормування наукової мови; працівники мовознавчих установ виконували велику роботу зі збирання й опрацювання наукової лексики української мови.

Вивчення наукового стилю проводиться з урахуванням того факту, що наукова література містить у собі кілька різновидів наукових текстів: науково-технічні, науково-ділові, науково-гуманітарні тощо.

2. Особливості наукового стилю.

Науковий стиль належить до книжних стилів літературної мови. Йому властива попередня підготовленість висловлювання, ґрунтовна обізнаність з проблемами і темами, монологічність, унормованість мови.

Сфера використання наукового стилю — наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення — викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, активізації інтелекту читача для їх осмислення.

Зміст стилю – теоретичні відомості та практичні знання про людство, природу і Всесвіт.

Мета стилю – повідомлення нового знання про дійсність та доведення його істинності.(коригується залежно від конкретного тексту).

Комунікативне завдання – передавання адресату знань у переконливій та доступній формі.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень;
- абстрагованість;
- переконливість;
- аналіз;
- синтез;
- аргументація;
- докладні висновки.

Науковий стиль поділяють на такі **підстили**:

а) власне науковий (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти;

б) науково-популярний — застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефакхівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;

в) науково-навчальний — реалізується в підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не виключає використання складників емоційності, наприклад:

Комп'ютер — електронна програмована цифрова машина; електронний пристрій для виконання складних обчислень і перетворення даних, керований спеціальними програмами. Складається зосібна із процесорів, внутрішньої та зовнішньої пам'яті. Разом із периферійними пристроями утворює

комп'ютерну систему. Розрізняють комп'ютери мейнфрейми (великі), мінікомп'ютери, персональні комп'ютери, а також суперкомп'ютери, призначені для виконання особливо складних обчислень. Прогрес у галузі електроніки уможливив мініатюризацію комп'ютерів та їх значне поширення. Завдяки розвиткові комп'ю-терних мереж (напр., Інтернету) пересічні користувачі одержують доступ до програм та інформації, накопичених у комп'ютерних архівах у цілому світі, а також до нових технологій розповсюдження інформації (напр., електронної пошти);

г) виробничо-технічний — використовується у спеціальній літературі, що обслуговує різноманітні сфери господарства та виробництва, наприклад:

Будгенплан виконується на основі архітектурного генплану і включає в себе, крім проєктованих та існуючих будівель і споруд, усі тимчасові під'їзні шляхи, майданчики для зберігання будівельних конструкцій, деталей і матеріалів, усі тимчасові споруди, потрібні для робітників-будівельників (приміщення для відпочинку, приймання їжі та ін.), усі тимчасові комунікації, які забезпечують будівельний майданчик водою, електроенергією і под., а також місця підключення тимчасових комунікацій до постійних мереж. Будгенпланом передбачаються заходи, які забезпечують безпечне проведення робіт (вказують небезпечні зони роботи кранів, освітлення майданчиків уночі, пожежний водогін).

3. Основними мовними засобами наукового стилю є велика кількість термінів, абстрактних слів, схем, таблиць, графіків, наукова фразеологія, цитати, посилання, уникання емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, індивідуальних неологізмів, художніх тропів.

До мови наукової літератури ставляться особливо суворі вимоги щодо дотримання норм, що сприяє посиленню логізації викладу. Адже метою наукових творів є ознайомлення читача з результатами досліджень учених у різних галузях знань. Меті підпорядковані спосіб викладу матеріалу, і, відповідно, мовні засоби, які використовуються. Вони повинні забезпечувати повне й точне осмислення теми, послідовність і взаємозв'язок думок. Усі міркування автора твору мають спрямовуватися на переконливе обґрунтування висновків, результатів, яких було досягнуто він під час дослідження. Чітка послідовність мислення автора передбачає насамперед логічне, а не емоційно-чуттєве сприйняття наукового твору, тому емоційно-експресивні мовні засоби не мають бути домінантними в ньому.

Розглянемо головні мовні засоби наукового стилю за рівнями літ.мови.

Лексика та фразеологія. Загальнонавчовані слова, загальнонаукова лексика й терміни визначають мовні особливості стилю. Лексика (словниковий склад)

наукових творів поділяється на 3 групи: 1) власне терміни; 2) терміновані слова і словосполучення; 3) слова загальної мови, які вживаються в наукових текстах у звичних, загальноприйнятих значеннях.

Слова вживаються у прямих значеннях. Синонімів майже немає. Фразеологія наукової мови покликана, з одного боку, визначити логічні зв'язки між частинами висловлювань (як показав аналіз, на основі отриманих даних); з іншого боку, позначити певні поняття, будучи термінами (мертва мова, влучити у дев'ятку, червона картка).

Слід також виділити виразно іменний характер висловлювання та насиченість абстрактною лексикою

Морфологія. Морфологічні особливості наукового стилю української мови полягають у деякій обмеженості використовуваних граматичних форм і частій повторюваності деяких частин мови. Так, у мові науки переважають іменники і прикметники. Службові частини мови в науковому стилі поповнюються за рахунок самостійних частин мови, перш за все іменників. Наприклад, у значенні прийменників уживаються *в міру, в силу, за певних обставин, у разі потреби, у випадку, згідно з, у значенні, у процесі, внаслідок, у результаті, за допомогою чого, за рахунок, у вигляді, на підставі, шляхом чого, методом, через що, яким чином* тощо.

Багато іменників, які не мають у загальнолітературній мові форм множини, у науково-технічному контексті набувають їх. Це насамперед іменники речовинні (*масла, нафти, мармури, бетони, солі, кварци, граніти*) і абстраговані іменники (*вологості, місткості, потужності, щільності, освітленості, вузькості, включення, напруги, зміщення, переміщення* тощо).

Нормою є вживання в науковому мовленні сполучень з іменниками у знахідному відмінку з прийменником (*вагою у 70 кг, відстань у 5 км*), інколи без нього (*прискорення 0,5 м/сек, швидкість 5 м на секунду, довжина 20 м, вагою 70 кг, відстань 5 км, маса 20 кг*).

Синтаксис. Одним із найбільш поширених типів речення в науковій мовленні є речення із складеним іменним присудком, іменна частина якого виражається:

- іменником у називному або орудному відмінках (*Швидкість також є векторна величина. Знаходження рівнодіючої кількох сил називається складанням сил*);
- повною формою прикметника (*Деформації стиснення і розтягування є пружними у всіх станах тіл*);
- прикметником у формі ступеня порівняння (*Робота тим більша, чим більша прикладена сила і чим значніше переміщення тіла*);
- зворотньою формою дієслова (*Термін „біотип” застосовується до певних ліній і сортів вищих рослин*).

Оскільки часто вживаються речення з іменним присудком, то відповідно маємо в науковому стилі велику кількість дієслів-зв'язок: *бути, є, називатися, становитися, робитися, здаватися, мати, залишатися, володіти, визнаватися, відрізнятися, розпізнаватися, характеризуватися, складатися, слугувати, міститися, полягати, перебувати, визначатися, уявлятися, становити собою, вважатися* тощо.

Характерною особливістю наукового стилю мовлення є досить часте вживання сполучення „ дієслово + іменник ” замість синонімічного дієслова: *піддавати впливові, чинити опір, піддаватися окисленню, піддаватися вивітрюванню (а не опиратися, окислюватися, вивітрюватися)*. Наприклад: *При вивітрюванні всі сульфіди піддаються окисленню.*

Для наукового стилю мовлення, більш ніж для інших стилів, характерна значна кількість неозначено особових речень (без підмета), наприклад: *У залежності від агрегатного стану розподіленої речовини суміш поділяють на суспензії та емульсії. Інколи при розгляді руху тіл можна нехтувати їхніми розмірами.*

Часті також безособові речення: *Вивчення не можна вести у відриві від умов. Після цього залишається знайти фронтальну проекцію точки перетину.*

Замість підрядних речень у науковому мовленні часто вживають применниково-відмінкові сполучення. Наприклад, *при підвищенні температури* замість *коли (якщо) температура підвищується*; *у результаті процесів вивітрювання* замість *у результаті того, що відбуваються процеси вивітрювання*; *із збільшенням обсягу* замість *по мірі того, як обсяг збільшується* тощо.

Вживаються також дієприкметникові і дієприслівникові звороти, наприклад: *Багато цінних відомостей про обмін речовин отримано методом гістоавторадіографії, заснованому на виявленні фотографічним способом радіоактивних ізотопів, уведених у тіло тварини.*

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – документування тверджень, посилання, цитати. За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, вживаються в усній та писемній формі з переважанням останньої. Стель писемної наукової мови – безособовий монолог. Виклад зазвичай від третьої особи (рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються форми другої особи займенників однини).

4. Текст – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлювань, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формотворчо-граматичними зв'язками, а у загально композиційному плані – спільною темою і сюжетною здатністю (*Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С.627*).

За формами реалізації тексти поділяють на **усні** (*розповіді, судові промови*) та **писемні** (*художні твори, офіційні документи*).

Важлива роль в оформленні писемних текстів належить рубрикації, а усних – інтонації. Наукове знання може бути виражене в усних (дискусія, диспут, обговорення наукової проблеми) та письмових (дисертація, монографія, стаття) текстах. Усі типи наукових текстів різною мірою демонструють наукове знання. Наукове знання реалізується також у скомпресованих (вторинних) текстах – словниках, енциклопедіях, стандартах, нормативних довідниках, рефератах, анотаціях.

Усі типи текстів:

А) передають наукове знання у скомпресованому вигляді;

Б) прагнуть зосередити увагу на найголовнішому.

На мову науковців у всіх типах текстів впливає мовна норма.

Історія науки, стан розроблення тієї чи іншої проблеми формують наукове знання, спрямовують та визначають характер авторського викладу.

У самому тексті зазначені моменти висвітлюються в:

- ✓ огляді літератури;
- ✓ системі посилань та виносок;
- ✓ коментарях та примітках.

До складників структури наукового тексту належать:

- ✓ макроструктура й загальна будова (композиція, типи й розташування розділів, підрозділів, параграфів, абзаців, схем, малюнків);
- ✓ лексика (загально мовна, загально наукова, вузькоспеціальна);
- ✓ морфологічні й словотворчі засоби;
- ✓ синтаксис;
- ✓ семантика.